

George Novack

Liberal moral

Kontroversen mellan John Dewey och Leon Trotskij

juli 1965

International Socialist Review, Vol.26 No.4, Fall 1965, pp.118-124.

Amerikanska liberaler är övertygade om att deras ståndpunkter är mycket starkare än marxisternas, både vad det gäller etisk teori och i praktisk moral. De har övertygat många andra om att så är fallet. Stalins terrorregim, som kulminerade i de skenrättegångarna mot de gamla bolsjevikerna i Moskva, gav demokraterna en utmärkt möjlighet att uppvisa sin moraliska överlägsenhet, inte bara över stalinisterna utan också över de revolutionära socialisterna som var deras offer. I slutet av 1930-talet blossade det upp en debatt inom olika intellektuella kretsar över hela världen om relationen mellan etik och politik, tills den blodiga uppvisning av moral som kapitalistiska imperialismen gav prov på under andra världskriget satte stopp för denna.

Förhören som hölls i april 1937 av den internationella undersökningskommissionen om Moskvarättegångarna i Coyoacán, Mexiko, hade berört dessa frågor i förbigående.¹ Kort därefter skrev Trotskij en essä, [Deras moral och vår](#), som publicerades i *The New Internationalist* i februari 1938. Filosofen och pedagogen John Dewey, ordförande för kommissionen som hade frikänt Trotskij från anklagelserna mot honom, skrev en kritik av Trotskijs idéer med titeln [Mål och medel](#), som publicerades i samma tidskrift i augusti samma år. Andra arbetsuppgifter hindrade Trotskij från att skriva det svar han ville ge på Deweys argument.

Denna oavgjorda debatt mellan de främsta företrädarna för pragmatism och marxism var en sällsynt direkt konfrontation mellan de två filosofiernas grundläggande syn på vilka moraliska aspekter av det sociala och politiska handlandet har. Frågan har inte förlorat sin relevans eller upphört att uppmärksammas av liberaler och rebeller under de tjugo år som gått sedan dess. I själva verket är den mer aktuell idag än då.

Etiska problem

Innan vi tar itu med de metodfrågor som togs upp under den ideologiska konfrontationen kan det vara bra att undersöka de grundläggande problem som är förknippade med att formulera en kritisk och rationell etik.

Moralteoretiker står inför två stora svårigheter när de ska nå fram till en rationell grund eller vetenskaplig förklaring för uppförandenormer. Det ena är den extrema variationen i uppfattningarna om rätt och fel genom tiderna. Det är svårt att hitta en mänsklig handling som inte har varit föremål för motstridiga moraliska bedömningar. Att äta människor är idag allmänt fördömt – och ändå var det allmänt utbrett i urtiden. Vissa matinsamlande och jagande stammar dödade gamla människor; idag strävar vi efter att förlänga deras liv.

Frihet i sexuella relationer, som idag är olaglig, var en gång i tiden utbredd och godkänd. Även om det anses fel att ljuga, tvistar sådana etiska förebilder som läkare om det i allmänna och konkreta fall är rätt att berätta sanningen om tillståndet för en patient som har drabbats av en dödlig sjukdom. Den grovt ojämlika äganderätten och fördelningen av rikedom som tas för given under kapitalismen skulle ha fördömts av de primitiva indianerna. Dessa exempel skulle

¹ Se [Fallet Leo Trotskij](#) (stenografiskt protokoll från Deweykommissionens förhör med Trotskij) och [Icke skyldig](#) (Deweykommissionens slutrapport om Moskvarättegångarna)

kunna mångdubblas.

Ännu värre för dem som söker det absoluta i moral är det faktum att samma egenskaper hos en handling som är det högsta goda för en grupp människor samtidigt är det högsta onda för en annan. Strejkbrytare är hjältar för cheferna men skurkar för arbetarna. Tjallare hyllas av häxjägarna och fördöms av sina politiska och fackliga offer. Atombombningarna av Hiroshima och Nagasaki, som skakade Asien, rättfärdigades av de allierade makterna. Som Kuba nyligen har gjort klart för oss, väcker exproprieringen av privat egendom motsatta moraliska omdömen från kapitalismens försvarare och socialismens förespråkare.

Med tanke på sådana motstridiga moraliska situationer, där samma handlingar och aktörer bedöms på motstridiga sätt, vilka solida grunder kan det då finnas för att skilja mellan gott och ont, rätt och fel? Är stabila moraliska normer överhuvudtaget möjliga?

Varje etisk skola har presenterat sitt eget svar på dessa frågor. De traditionella religionerna erbjuder en gudomlig rättfärdigande för sina förlegade moralbegrepp. Deras budord påstås vara Guds ord, som har uppenbarats av Moses, Kristus och Mohammed och tolkats av rabbiner, präster och andra auktoriserade kyrkliga företrädare. Guds bud är eviga och kan inte överträdas ostraffat, eftersom de är passet till himlen och odödligheten.

Moralen har gradvis befriats från sådana religiösa sanktioner. I takt med civilisationens framsteg, en mer upplyst kultur och vetenskaplig kunskap har filosoferna varit tvungna att utforma rationella och sekulära grunder för etiken. När moralen väl hade ryckt sig loss från sin förankring i himlen, blev det nödvändigt att hitta skälen till dess existens och utveckling i människornas föränderliga behov, allteftersom dessa har utvecklats på jorden. Den historiska materialismen gav slutligen den mest giltiga vetenskapliga förklaringen till moralkodernas ursprung och innehåll, deras sociala funktioner och deras begränsningar.

Den marxistiska uppfattningen om moral

”[M]änniskorna [hämtar] medvetet eller omedvetet, i sista hand ... sina moraliska uppfattningar från de praktiska förhållanden som bestämmer deras klassläge – från de ekonomiska förhållanden under vilka de producerar och utbyter”, konstaterade Engels i sin redogörelse för den marxistiska teorin om moral i *Anti-Dühring*. På grund av de grundläggande skillnaderna i deras produktionsförhållanden och ägandeformer skiljer sig nödvändigtvis moralen i stamlivet i sina grundläggande värderingar från moralen i civiliserade samhällen. Budet som förbjuder stöld eller begär efter grannens hustru framstår som löjligt för primitiva människor som inte är bundna av sedvänjorna om privat ägande av produktionsmedlen eller reproduktionsmedlen.

Engels påpekade att tre huvudsakliga moralbegrepp är på modet idag. Det finns den kristna-feodala moralen, som bäst exemplifieras av katolicismen, den moderna borgerliga moralen och den proletära moralen. Deras inställning till äktenskap och skilsmässa kan illustrera skillnaderna i dessa moraliska synsätt. För katoliker är äktenskapet ”instiftat i himlen” och ska vara för evigt; för vanliga borgare är äktenskapet resultatet av ett civilt kontrakt som bekräftas, regleras eller upphävs av statliga tjänstemän; för socialister är det en personlig angelägenhet som ingås eller avslutas av de berörda personernas fria vilja.

Dessa allmänna moraliska synsätt representerar tre på varandra följande stadier i utvecklingen av ekonomiska relationer och uttrycker behoven och åsikterna hos olika klassformationer och sociala system. De samexisterar och konkurrerar med varandra i människors sinnen och liv idag.

Engels drog slutsatsen att all moral och dess teoretiska rättfärdigande har varit produkter av det ekonomiska stadium som samhället nått vid den aktuella epoken. Eftersom det civiliserade samhället hittills har utvecklats i klassmotsättningar och fortsätter att göra så, har all moral

varit och måste nödvändigtvis vara klassmoral: ”antingen har den rättfärdigat den härskande klassens herravälde och intressen, eller också har den, så snart den undertryckta klassen blivit tillräckligt mäktig, företrätt revolten mot detta herravälde och de undertrycktas framtidsintressen.” Hans materialistiska förklaring till förändringarna och mångfalden av moraliska omdömen ger således också ett rättfärdigande för nya och högre omdömen.

Pragmatismens etiska synsätt

Pragmatikerna anser sig vara specialister på moralfrågor. Moralteorin är å ena sidan deras ersättning för konventionell religion, och å andra sidan utgör den deras viktigaste medel för försvar och angrepp mot ett genomgående materialistiskt synsätt på sociala problem.

Pragmatikerna stöder sig inte på några ”eviga sanningar” som sanktion för moraliska normer. De förstår att dessa har slagits ned oåterkalleligt av evolutionsteorin och den moderna kunskapen. På vilka grunder kan då utövandet av några dygder rekommenderas och rättfärdigas? De är inte goda i sig själva, eller gudomligt inspirerade som de tio budorden, eller påtvingade av tabun. Enligt John Dewey ska värdet av varje handling, varje beteende eller politik bedömas enbart och enkelt utifrån dess verkliga konsekvenser. Det som räknas är inte individens intentioner, motiv eller mål, utan de konkreta resultat som följer av människors handlingar. Dewey uppfattar moral som en ”öppen aktivitet som får konsekvenser, snarare än enbart en inre personlig egenskap” (*The Quest for Certainty*, s. 6). Detta objektiva kriterium skiljde Dewey från alla de halvreligiösa och sentimentala själar för vilka moraliskt värde beror på ”godhet i hjärtat”.

Alla handlingar som tenderar att öka välståndet och jämna ut dess fördelning, utvidga demokratin och friheten, skapa fredliga relationer, öppna fler möjligheter för fler människor, öka deras känslighet, öka deras förståelse osv. är goda. Om de får motsatta konsekvenser måste de fördömas som omoraliska.

Utnyttjande är alltså fel eftersom det berövar, splittrar och förtrycker människor – och de som utnyttjar andra bör tvingas inse detta och antingen rätta till sitt beteende eller rättas till av samhället. Våld är fel, eller snarare, dess resultat är oftare skadliga än hjälpsamma. Det får därför inte användas – eller åtminstone endast användas sparsamt i fall av överväldigande nödvändighet. Klasskonflikter är fel – och bör ersättas av klassharmoni och samarbete.

Sådana *dicta* visar stor god vilja och vittnar om den pragmatiska moralistens välvilja. Men de främjar inte en vetenskaplig förståelse av den verkliga situation som har skapat dessa sociala konflikter, och de anger inte heller någon praktisk lösning på dem. Det är simpelt att rasa mot de rika och säga att de privilegierade måste ta hänsyn till de fattigas behov och vidta åtgärder för att lindra dem. Religionen har hållit sådana predikningar – och utövat sådan välgörenhet – i många århundraden utan att utrota de förhållanden som skapar ojämlikhet.

Det finns en stor skillnad mellan sådan abstrakt moraliserande och en genuint vetenskaplig undersökning av moral och dess utveckling. En vetenskaplig approach till moral bör kunna upplysa oss, inte bara om att exploatering är ont, utan också om varför de rika måste agera på det sättet och därmed visa hur exploateringens onda kan avlägsnas. Detta är inte ett individuellt utan ett kollektivt socialt problem.

Det högsta målet för all humanistisk etik är varje individs självförverkligande, en utveckling och fulländning av den mänskliga personligheten. Dewey insåg helt riktigt att individens beteende är underordnat det sociala handlandet och att moral är ouplösligt förbunden med sociala förhållanden, beteenden och konsekvenser. Han var villig att ta upp frågan och slåss mot marxismen för sin egen synpunkt på detta avancerade område.

Mål och medel i moralen

Den första frågan han tog itu med var den kniviga frågan om förhållandet mellan mål och medel inom moralen. Många liberala moralister anser att en sådan maxim är roten till allt ont. Det kan därför komma som en chock och överraskning för dem att Dewey höll med Trotskij om att ändamålet helgar medlen. Målen och medlen är ömsesidigt beroende av varandra.

Men ingen av dem, sade Dewey, kan rättfärdigas av "påstådda samvetsfriheter, eller en moralisk känsla, eller någon form av eviga sanningar". De kan endast rättfärdigas, förklarade han, av sina faktiska resultat. "Jag hävdar att målet i betydelsen konsekvenser utgör den enda grunden för moraliska idéer och handlingar och därför utgör den enda rättfärdigande som kan hittas för de medel som används." Inget annat än resultatet av deras användning kan göra medlen goda eller dåliga.

Trotskij hade hävdade att de socialistiska handlingarnas slutgiltiga mål är att öka människans makt över naturen och därmed avskaffa människans makt över människan (socialt förtryck). Även Dewey ansåg att dessa mål var de mest värdefulla. Trotskij hävdade vidare att alla medel som bidrog till att förverkliga dessa mål var moraliskt berättigade. Hittills fanns det ingen oenighet mellan marxisten och pragmatikern.

Deras ståndpunkter skilde sig åt när frågan om vilka organ och vägar som skulle användas för att uppnå dessa mål togs upp till diskussion. Trotskij hävdade att den enda kraft i det moderna samhället som var kapabel att genomföra detta arbete var den organiserade arbetarklassen. Det enda sättet för arbetarklassen att eliminera förtryck och fullborda erövringen av naturen var att fullfölja sin kamp mot de kapitalistiska förmånstagarna och försvararna av ekonomiska privilegier.

Här var Dewey starkt oenig med honom. Båda dessa påståenden var felaktiga, svarade han. Trotskij hade ingen rätt att anförtro arbetarna för den sociala omvandlingens grundläggande uppgifter i vår tid. Detta är en fråga av gemensamt intresse som överstiger alla särskilda klassintressen. Alla människor med god vilja, från samhällets högsta nivå till den lägsta, bör mobiliseras i en gemensam ansträngning för att säkra kollektiv kontroll över naturen och vår ekonomi.

Trotskij hade också fel, hävdade Dewey, när han uteslutande förlitade sig på klasskampen som medel för att nå de önskade målen. Andra sätt och medel än att ställa kapitalister och arbetare mot varandra är inte bara lika bra utan ger också bättre resultat.

Deras meningsskiljaktigheter om moralteori kretsade alltså kring oenighet om aktörerna och medlen för den sociala utvecklingen. I grund och botten var det en tvist om *metod*: både tankesätt och handlingssätt.

Dewey själv lyfte medvetet deras tvist till nivån av logisk metod och vetenskapligt förfarande. Trotskij's resonemang är felaktigt, menade Dewey, eftersom han *härledde* medlen (klasskampen) från sin tolkning (eller feltolkning) av den sociala utvecklingens förlopp. Genom att olagligt upphöja klasskampen till historiens högsta och absoluta lag underordnade Trotskij i själva verket målen ett visst medel istället för att låta målen avgöra medlen. Hur skulle Trotskij ha härlett medlen? "Genom att undersöka de faktiska konsekvenserna av dess användning", skrev Dewey. Detta är det enda genuint vetenskapliga tillvägagångssättet som tar hänsyn till de två faktorernas verkliga ömsesidiga beroende.

Mot *deduktion*, dvs. att dra särskilda slutsatser från allmänna regler, ställde Dewey *induktion*, dvs. att komma fram till generaliseringar på grundval av upprepade eller duplicerade fall.

Denna motsättning är ogrundad. Härledde Trotskij verkligen sina medel godtyckligt, som Dewey antydde, enbart genom deduktiva processer? Visst utvärderade Trotskij uttryckligen

medlen med hänvisning till klasskampens lagar och behov. Dessa lagar skapades dock inte fritt och påtvingades samhället av marxisterna. De hade hämtats från en tidigare omfattande studie av samhällsprocesser under många generationer med strikt vetenskapliga metoder. Klasskampens lagar är först och främst *empiriska* generaliseringar som utvecklats från analys av de *fakta* som erbjuds av civilisationens historia, inklusive den amerikanska historien.

Klasskampens logiska status

Den imponerande samling av fakta om klasskonflikter och deras avgörande roll i historien, från vilken dessa lagar härrör, observerades och dokumenterades långt innan Marx kom in i bilden. Till exempel noterade och beskrev många antika grekiska författare och historiker (Thukydides, Aristoteles, Platon) dem. Det de historiska materialisterna gjorde var att ge den första adekvata och korrekta förklaringen av dem. De förklarade hur klasserna uppstod genom produktivkraftens tillväxt, den sociala arbetsfördelningen och förekomsten av ett betydande överskott av produkter, och varför klasskonflikterna har kretsat kring hur detta växande överskott av rikedomar ska fördelas.

Är detta inte mer än en *hypotes* om samhällsutvecklingen? Det är vad Dewey, instrumentalisten, ville säga. Men klasskampen har haft en annan roll än den tvivelaktiga roll som liberalerna tillskriver den. Den är mycket mer än enbart en möjlighet eller en slumpmässig och episodisk händelse i det civiliserade livet. Den är en nödvändighet, en säkerhet. Den fortskrider enligt en verifierad uppsättning lagar som formulerar grundläggande faktorer som härrör från klasssamhällets innersta struktur. Dessa gäller för alla typer av klassamhällen, oavsett deras utvecklingsnivå och specifika särdrag.²

När lagarna som styr klasskampen väl hade upptäckts, formulerats och verifierats kunde de tillämpas som alla andra vetenskapliga lagar.

De gjorde det möjligt för forskare att undersöka samhällets struktur och inre rörelser, dess grupperingar och ledande personligheter mer ingående och därmed förutse och, under vissa omständigheter, i viss utsträckning styra dess utveckling.

Begreppens och lagarnas natur

Instrumentalister som Dewey har dock en stark förutfattad mening mot även de mest välgrundade fördomarna. Denna aversion är en grundläggande princip i deras kunskapsteori, som har en inbyggd motsättning. Instrumentalisterna insisterar med rätta på att alla ting är universellt föränderliga. Ändå behåller idéerna för dem en märkligt statisk innersta natur i både vått och torrt. Idéer förlorar inte sin inneboende hypotetiska karaktär och kan aldrig riktigt förvandlas till säkerheter, oavsett den sociala och vetenskapliga utvecklingens förlopp och resultat.

Detta antagande är varken empiriskt eller rationellt. I verkligheten förvandlas många idéer som börjar som hypoteser till något helt annat som ett resultat av vetenskaplig forskning och verifierad praktik. De blir beprövade sanningar, vetenskapliga lagar. Teorin om atomernas existens och materiens inre atomstruktur var bara en briljant gissning, en intuition, när den först framfördes i det antika Grekland. Idag har den blivit en bekräftad sanning från vilken det är möjligt att härleda de mest explosiva konsekvenser. Men för Dewey, liksom för positivisten Ernst Mach, var atomen inte en verklighet utan bara en "operativ idé". (Se *Logic*, s. 153 och *The Quest for Certainty*, s. 119 och 131.)

² Denna verklighet erkändes för inte så länge sedan av vissa arbetarpräster i Frankrike som hade skickats av kyrkan bland arbetarna för att bekämpa marxismens gudlösa materialistiska kätterier. "Vi har lärt oss", skrev de i ett brev till kardinal Feltir i oktober 1953, "att klasskampen inte är en princip som man kan acceptera eller avvisa, utan ett brutalt faktum som påtvingas arbetarklassen." Eftersom de vägrade att ta tillbaka sina uttalanden blev de avskedade från prästämbetet.

Dewey invände att klasskampens lagar inte har en sund grund eftersom de ”på förhand avgör de karakteristiska dragen och sorterna av faktiska fenomen som de föreslagna handlingsplanerna ska hantera”. Men de gör det varken mer eller mindre än atomaktivitetens lagar eller andra fysikaliska lagar.

För rena pragmatiker förblir alla begreppsmässiga generaliseringar ständigt under prövning. Ingen domare, oavsett hur kvalificerad han eller hon är och oavsett hur mycket bevis som finns, kan någonsin avge ett avgörande utlåtande om deras sanning eller falskhet. Varför? Eftersom obestämda element aldrig helt kan elimineras från verkligheten och därför kan det som är provisoriskt och ofullständigt aldrig uteslutas från vetenskapligt tänkande.

För dem måste varje begrepp utvärderas på nytt och varje slutsats omprövas från grunden i varje ny situation. Dess tusende upprepning har ingen kvalitativt annorlunda eller mer tvingande karaktär än den ursprungliga händelsen. Instrumentalisterna talar som om det vore möjligt och nödvändigt för människor att börja om från början vid varje tillfälle och möta omvärlden tomhänta och förvirrande.

Detta är i grunden ett förnekande av värdet av all förvärvad kunskap, all vetenskaplig metod och till och med resultaten av härledningar. Ingen utom ett spädbarn reagerar på världen och tar itu med de problem den presenterar utan att använda den sociala utvecklingens ackumulerade resurser, inklusive det allt större förrådet av fördomar som härrör från historiska erfarenheter och direkta undersökningar av verkligheten.

Detta är inte en massa rena spekulationer; de består i stort sett av verifierad information och beprövade generaliseringar. Men i ögonen på instrumentalisterna, för vilka, om de är konsekventa, ”idéer inte avslöjar verkligheten”, förblir idéernas innehåll i grunden obestämt och för alltid hypotetiskt.

Vetenskapens framsteg leder till att kunskap förvärvas om de verkliga krafter som bestämmer fenomenens uppkomst och deras efterföljande formulering i lagar. Dewey överdrev kraftigt aspekten av obestämbarhet i verkligheten och osäkerheten i äkta kunskap. Han underskattade och till och med uteslöt principiellt att i förväg känna till och agera utifrån fastställda sanningar om verkliga situationer.

”Varje politisk åtgärd är logiskt sett, och bör faktiskt vara, av experimentell karaktär”, insisterade han i sin *Logic*, s. 508. Denna svepande påstående är varken logiskt korrekt eller faktamässigt fullständigt.

Det är en farlig och vilseledande halvsanning.

Det beror på de konkreta omständigheterna i en situation och på förslaget karaktär om en given politik i huvudsak eller endast tillfälligt är ”av experimentell karaktär”. I de flesta fall finns det visserligen en oundviklig grad av ovisshet som ger reaktionen på den en tvivelaktig karaktär. Men denna grad av osäkerhet, av möjligheter, är kvantitativt och kvalitativt varierande. Värdet av vetenskapliga teorier och målet med rationell praxis är att reducera detta till ett minimum.

Låt oss ta två exempel från industriell praxis. En svarvare i en fabrik kan i förväg veta om en bit är för mjuk för att skära stål av en viss hårdhet. Han skulle inte använda ett mjukare stål, och förvisso inte en träpinne, för det ändamålet. I detta fall bestämmer målet – bearbetningen av metall till en viss form och storlek – och den materiella verkligheten – metallens hårdhet – ömsesidigt i förväg, både positivt och negativt, vilken typ av medel som krävs för att uppnå den önskade produkten.

Varför kan inte samma regler gälla för arbetsmarknadsrelationer som för verkstadsmetoder? Kan inte samma arbetare i förväg veta hur hans arbetsgivare kommer att reagera när han och

hans kollegor begär löneökning? Arbetsgivaren är en social verklighet av ett visst slag. Hans materiella intressen ger honom en viss hårdhet, ett bestämt motstånd mot att hans produktionskostnader ökar och hans vinster minskar. För att uppnå sina mål behöver hans arbetare sociala instrument av ett visst slag, som är tillräckligt starka för att övervinna detta motstånd. Det är därför de har organiserat fackföreningar och deltar i strejker istället för att förlita sig på individuella framställningar.

Här kommer vi till kärnan i problemet. Varje löneförhandling är inte och behöver inte vara ett helt nytt experiment med okända faktorer, oavsett vilka osäkerheter som finns i en given situation. Arbetare och arbetsgivare har förhandlat med varandra i många decennier över hela världen. En erfaren facklig ledning och välinformerade medlemmar kan gå in i kollektiva förhandlingar väl förberedda med kunskap om arbetsgivarnas natur, som de fått från samhällsvetenskap och vardagliga erfarenheter, vilket hjälper dem att hantera motståndet mot arbetarnas rättmätiga krav.

Om varje förhandling eller varje produktionsåtgärd skulle behandlas i teorin eller i praktiken som helt eller till stor del experimentell, som Dewey kräver, skulle inga särskilda medel i förväg kunna betraktas som nödvändigtvis bättre eller mer lämpade för kampens krav än andra. Detta utesluter att man förlitar sig på verifierade förfaranden och lämnar fältet öppet för alla möjliga slags nyckfulla innovationer.

En sådan obegränsad och okontrollerad experimentlusta är helt främmande för vetenskapsmännens faktiska förfaranden och för den moderna industrins normala metoder. Syftet med automatiserad fabriksproduktion är att inte lämna något åt slumpen utan att reglera alla faktorer i processen. Olyckor och undantag inträffar även i de bäst reglerade systemen. Men även dessa förutspås av instrument som installerats i förväg för att upptäcka dessa avvikelser när de avviker från tillåtna gränser och sedan kompensera för och korrigerar dem i tid. Självreglerande system är särskilt viktiga för sådana industrikomplex som kärnkraftverk, som förkroppsligar den högsta föreningen av vetenskaplig teori och produktion.

Dewey sa att han ville att de mest moderna metoderna inom vetenskap och industri skulle utvidgas till vardagliga angelägenheter. Om detta görs, bör området för slumpmässiga experiment inom de mest vitala områdena av samhällslivet minskas och i sig själv underkastas kontroll. Experiment är nödvändiga inom alla verksamhetsområden. Både vetenskapen och industrin tillgodoser detta behov genom att tillhandahålla särskilda platser för att genomföra experiment. Inom industrin sker experimentellt arbete i pilotanläggningar, laboratorier och på fältet noggrant åtskilt från massproduktion, som utförs med redan verifierade tekniker och maskiner.

I modern tid har det gjorts otaliga erfarenheter, och till och med experiment, av konkurrerande sociala krafter inom området klassrelationer. De positiva och negativa resultaten av dessa olika handlingsmetoder har sammanfattats av den vetenskapliga socialismen i klasskampens lagar och kodifierats i arbetarepartiernas program. Dessa har stort praktiskt värde som vägledning för progressiva sociala krafter under deras fortsatta kamp.

Den pragmatiska synvinkeln bygger däremot på den *formella* jämlikheten mellan alla idéer snarare än på deras verkliga materiella ställning. Varje idé betraktas i sig som lika sann, användbar och effektiv som alla andra. På samma sätt antas varumarknaden vila på den formella jämlikheten mellan utbyten, den borgerliga lagen på den formella jämlikheten mellan alla medborgare inför domstolen och dess demokrati på alla medborgares lika avgörande röster. Alla dessa antaganden strider mot den verkliga situationen i det kapitalistiska samhället med dess ekonomiska ojämlikheter och klasskillnader.

En idé är i verkligheten inte lika bra som en annan. Vissa är sannare och bättre än andra

eftersom de inte alla återspeglar verkligheten lika väl eller i lika stor utsträckning och därför inte får samma konsekvenser när de används för att styra verksamheten.

Mål och medel är ömsesidigt beroende av varandra

För Dewey är målen och medlen ömsesidigt beroende av varandra. Men han ansåg att dessa två begrepp endast *villkorar* varandra; inget av dem kan bestämma det andra eller förutbestämmas av tillräckliga materiella förhållanden. Det ena är lika villkorat och hypotetiskt som det andra.

Till exempel är exploatering något dåligt och måste elimineras. Men för Dewey kan det utrotas på många olika sätt: genom klasskamp, genom klassöverenskommelse eller genom en kombination av båda. Inget av dessa medel är avgörande för att uppnå det önskade målet: avskaffandet av kapitalistisk exploatering. Sådan är hans abstrakta teoretiska ståndpunkt.

Detta verkar vara helt opartiskt. Men när det gäller praktiken – som trots allt är det avgörande testet för pragmatikern – är liberalen inte så opartisk. Av naturen föredrar han, och i nio fall av tio väljer han, de metoder som möter minst motstånd. Den väg som möter mest motstånd är alltid hans sista utväg. Denna partiskhet är inte slumpmässig. Den härrör från nödvändigheten i hans natur som social varelse, hans intressen och synsätt som medelklassintellektuell, tvetydigheten i att befinna sig mitt emellan motstående sociala läger.

Ibland väljer vänsterliberalen att gå kampens väg – men bara motvilligt och under tvång av överordnade omständigheter. Han känner att denna metod på något sätt är i otakt med verkligheten och alla berörda bästa intressen, inklusive hans egna. I verkligheten är klasskampens metoder helt enkelt oförenliga med hans mellanposition, där han dras i motsatta riktningar av motsättningarna mellan kapital och arbete, vitt och svart.

Dewey andra stora kritik mot Trotskij är att marxisterna är absolutistiska när de hänvisar till fasta lagar för sitt val av sociala handlingsmedel. Trotskij, hävdade han, var inte empirisk eller vetenskaplig utan idealistisk och religiöst sinnad eftersom han påtvingade sina önskade mål på den sociala utvecklingen och agerade som om ”mänskliga mål är invävda i själva existensens struktur och väv”.

Hur mycket fog finns det för denna kritik? Som materialist trodde Trotskij aldrig att *människans* mål är invävda i *naturens* existens. Han hävdade dock att *klassens* mål under vissa historiska omständigheter objektivt är invävda i själva *det sociala* livets struktur och väv”.

Dewey förnekade detta. För honom har samhället inte en så bestämd struktur och väv att man kan utvinna några allmänna lagar om klassernas mål från en analys av den sociala utvecklingen och sedan använda dem för att beräkna deras beteende som grund för handling.

Om det inte finns några bestämda lagar som styr klassernas aktiviteter, kan det inte finnas några nödvändiga medel, som klasskampen, för att uppnå sociala mål. Om det varken finns några fastställbara lagar eller föreskrivna medel, vad ersätter då dem? Preliminära gissningar, hoppfulla och önsketänkande planer, experimentella försök. Innan handlingen kan många olika slags medel, och i princip nästan alla medel, uppnå de eftersträlvade målen. Om man inte vet vart man är på väg eller vad man egentligen står inför, kommer förmodligen vilken väg som helst att ta en dit.

På vilka grunder ska man då välja ett medel framför andra? Naturligtvis erkänner Dewey att tidigare kunskap och erfarenhet ska användas i urvalsprocessen. Men dessa är aldrig tillräckliga eller avgörande. Deras värde visas endast genom vad som följer av deras användning.

Tyvärr framträder konsekvenserna först efter att valet av åtgärder har gjorts. Varför kan då

inte valet av medel styras och bestämmas av de lärdomar som har dragits av de ackumulerade konsekvenserna från det förflutna? Även om Dewey inte utesluter dessa, ger han dem inte avgörande vikt. För pragmatikern är ingen förutbestämning någonsin definitiv; bestämningen kommer först efter handlingen och endast för just den handlingen.

Detta är en absurd synpunkt. Den avfärdar det faktum att allt som bestäms efteråt omvandlas till något som bestäms före nästa händelse som obetydligt. Ingenting förblir på obestämd tid i det rent provisoriska tillstånd som Deweys logik kräver. När tillräckligt många förutbestämda materiella faktorer har samlats kan utvecklingen och dess resultat förutses.

Är sociala lagar relativa eller absoluta?

Jämför Deweys överkliga logik med marxismens materialistiska logik, som överensstämmer med den verkliga utvecklingen och situationen.

Varje lag, inklusive de mest nödvändiga och universella, begränsas av den verklighet den behandlar och av sin egen natur som en mänsklig och historiskt utvecklad formulering. Detta ger den en relativ och villkorad karaktär. Men det är bara en aspekt av dess innehåll. Om lagen är sann är den absolut för de processer och fenomen som omfattas av dess tillämpningsområde.

I det fall som diskuteras är till exempel klasskampens lagar endast giltiga under klassamhällets förhållanden. Innan det primitiva samhället delades in i klasser var dessa lagar inte bara otillämpliga utan också otänkbara. I den andra änden av den historiska processen, när klassamhället försvinner i den socialistiska framtiden, kommer dessa lagar gradvis att förlora sitt tillämpningsområde och vissna vid roten.

Dessa lagar som styr de sociala relationerna är alltså både relativa och absoluta i sin tillämpning. Deras relativitet bygger på den föränderliga och motsägelsefulla sociala utvecklingen från primitiv kollektivism via civilisationen till socialismen. Deras absolutism bygger på den centrala roll som motsättningen mellan klassintressen spelar i det civiliserade samhällets struktur och verksamhet.

Klassmålens materiella determinism

Dewey håller med om att det sociala livets realiteter måste vara utgångspunkten och grunden för all äkta moral som är knuten till effektiva sociala handlingar. Detta innebär att man i ett samhälle som är splittrat av motsättningar måste erkänna att olika moraliska krav kommer att åberopas och olika moraliska bedömningar kommer att tillämpas av de stridande klasserna. Om man bortser från detta grundläggande faktum kommer den resulterande moralen oundvikligen att bli fiktiv eller hycklande, och allt beteende som följer dess föreskrifter kommer att ge dåliga resultat.

Dewey förstod att individen fungerar inom en given samhällsekonomisk ram och att individuell moral är knuten till offentliga uppförandekoder. För honom är sociala mål i slutändan avgörande i moraliska frågor. Men vilka förhållanden avgör egentligen, och vilka borde avgöra, vilka medel som kommer att leda till de önskade målen? Dewey lärde att informerad eller "kreativ intelligens" måste träda in och göra jobbet.

Utan att bestrida detta svarar det fortfarande inte på den allra viktigaste frågan. Vad avgör hur människor beter sig i detta samhälle och vilken typ av beteende är intelligent och kreativt? Här är de verkliga relationerna mellan klasserna och deras roller i det kapitalistiska samhället avgörande.

Klassernas, deras medlemmars och rörelsernas mål bestäms i själva verket av deras materiella behov och intressen. Dessa härrör från den roll de spelar i den sociala produktionen och deras andel i specifika former av egendom. Det kollektiva målet för den kapitalistiska klassen i

USA är alltså att bevara och utvidga sitt ekonomiska system. Det är deras primära mål. Och det *avgör* beteendet hos personer som tillhör den klassen, precis som det *villkorar* livet för alla i vårt samhälle.

Men arbetarna som fungerar i samma system har helt andra mål, oavsett om de är individuellt eller fullt medvetna om detta faktum.

De drivs av själva nödvändigheterna i sina levnads- och arbetsvillkor under kapitalismen att försöka begränsa sin exploatering. På lång sikt kommer de att tvingas avskaffa dess källa: det privata ägandet av produktions- och utbytesmedlen. I denna kamp har de rätt att använda alla stridsmedel de kan tänka sig för sådana värdiga syften. Dessa vapen sträcker sig från fackföreningsrörelse till strejk, från politisk organisering till social revolution.

Konflikten mellan oförenliga mål avgör vilka medel de stridande krafterna använder. Fackföreningsrörelsen föder antifackföreningsrörelsen; strejker provocerar fram strejkbrytande åtgärder. Inför massiva revolutionära politiska aktioner med socialistiska mål överger de kapitalistiska härskarna den borgerliga demokratin och tar till militär diktatur eller fascism. Den historiska kampens gång leder mot den slutliga uppgörelsen, där en av de två polära klasserna går segrande ur striden. Marxister arbetar medvetet för de arbetande människornas överhöghet.

Dessa klassmål är tydliga och klara, även om de inte alltid förstås eller formuleras med precision av kapitalets och arbetskraftens företrädare, som är tvungna att agera i enlighet med dem på grund av de omständigheter som råder i deras samhällsekonomiska situation, som utvecklas från ett stadium till nästa.

Medelklassens liberalism

Men vad är det objektiva historiska målet för medelklassen och dess intellektuella företrädare som Dewey? På det teoretiska området är deras funktion att förneka klasskampens avgörande betydelse, dess nödvändighet och dess fruktbarhet om den organiseras och leds på rätt sätt. I praktiken strävar de vanligtvis efter att bromsa arbetarklassens utveckling, medan dess fiender förblir obegränsade och mäktiga. Detta är en hopplöst reaktionär uppgift inom samhällsvetenskap, politik, ekonomi – och moral.

Genom sitt val av medel och sin fördunkling av målen uppfyllde Dewey en specifik social funktion som filosofisk representant för de liberala medelklasselement som strävar efter att vara de högsta medlarna och förhandlarna under klasskonflikten i vårt samhälle. Genom sitt val av mål och medel uppfyller de revolutionära marxisterna, för vilka Trotskij talade, på samma sätt sin roll som förkämpar för arbetarmassornas grundläggande, långsiktiga intressen. Båda sidornas mål och medel, i princip och i praktiken, bestäms av deras klassfunktioner och lojaliteter.

Många liberala moralister hävdade att om medel endast var berättigade genom sin nytta för att uppnå mål, skulle de mest ondskefulla metoderna tillåtas och dörrarna öppnas för stalinismens totalitära avskryvvardigheter. Trotskij bemötte detta argument med att svara att alla medel inte var lämpliga i klasskampen, utan endast de som verkligen ledde till mänsklighetens befrielse.

Bara de medel är tillåtna och obligatoriska, svarar vi, som enar det revolutionära proletariatet, fyller deras hjärtan med en oförsonlig fientlighet mot förtrycket, lär dem förakt för den officiella moralen och dess demokratiska efterapare, genomsyrar dem med en medvetenhet om deras egen historiska uppgift, höjer deras mod och självuppoftande anda i kampen.³

De pragmatiska liberalernas påstående att deras moral är överlägsen marxisternas i teori och

³ Trotskij, [Deras moral och vår](#), på marxistarkiv.se, s 21-22.

praktik kan inte upprätthållas. Deras etik saknar en sund vetenskaplig grund eftersom den systematiskt bortser från den mest grundläggande faktorn för utformningen av de sociala relationerna och motivationen för det individuella beteendet i det moderna livet: klassindelningen och klasskonflikten. Deras moraliska föreskrifter blir verkningslösa genom att de inte erkänner denna sociala verklighet. Detta hindrar dem inte bara från att främja de lovvärda ideal om jämlikhet, samarbetsvilja och fred som de strävar efter. Deras blindhet för livets realiteter bidrar faktiskt till att förstärka reaktionen genom att hindra och desorientera de viktigaste motkrafterna mot det befintliga systemets onda sidor från att ta rätt väg.

Detta är uppenbart idag när liberaler och pacifister ”opartiskt” fördömer vit makt-terrorismen och kritiserar de självförsvarsåtgärder som svarta använder mot sådana attacker. Det är en del av samma moraliskt-politiska ståndpunkt som likställer Washingtons aggressiva våld med de revolutionära handlingar som kongoleserna, dominikanerna och vietnameserna utför under sin antiimperialistiska kamp för frihet, enhet, självständighet och socialt framsteg. Sådana felaktiga bedömningar kommer av att man tillämpar abstrakta moralkoder och kategoriska universella beteenden på verkliga historiska situationer istället för att analysera de specifika klassintressen och politiska mål som de stridande parterna har.

Den vetenskapliga socialismens revolutionära moral är effektiv och progressiv eftersom den förser de arbetande massorna med den typ av synsätt och värderingar som de behöver för sin frigörelse. Den generaliserar och rättfärdigar i teorin deras känsla av att den sak de kämpar för är rättvis. Den förklarar målen för deras ansträngningar och belyser vilken typ av medel som krävs för att förverkliga dem. Med den gamle moralistens enkla ord: ”Ni skall känna sanningen, och sanningen skall göra er fria.”

26 juli 1965

Redaktörens anmärkning

George Novack var nationell sekreterare i American Committee for the Defense of Leon Trotsky [Amerikanska kommittén för försvaret av Leo Trotskij], som initierade kampanjen för att bekämpa och avslöja Moskvarättegångarnas fabricerade åtal på 1930-talet och var drivande i inrättandet av Dewey Commission of Inquiry [Deweys undersökningskommission].

Novack är författare till flera böcker och ett stort antal artiklar om marxism, filosofi och historia. På svenska finns hans bok [Den materialistiska filosofins ursprung](#). Bland hans övriga böcker kan nämnas: *Democracy & Revolution* (1971), *Understandig History* (1972), *Humanism & Socialism* (1973) och *America's Revolutionary Heritage* (1976). För texter i svensk översättning på marxistarkivet, se: [Novack, George](#).